

آنچه در این درس فرا خواهیم گرفت:

معنای لغوی و اصطلاحی «انتظار فرج»

جایگاه انتظار در فرهنگ شیعه

۱. انتظار فرج و کشایش به معنای عام و کلی؛

۲. انتظار فرج و کشایش به معنای خاص؛

انواع انتظار

۱. انتظار صحیح و سازنده؛

۲. انتظار غلط و ویرانگر؛

بنیان‌های پدیدهٔ انتظار

آثار فردی و اجتماعی انتظار

پیش‌درآمد

شادابی و پویایی بشر در طول دوران زندگی فردی و اجتماعی، مرهون نعمت «امید» و «انتظار» است. اگر انسان، به آینده‌امیدی نداشته باشد، زندگی برایش مفهوم چندانی نخواهد داشت. آنچه انسان را به زندگی امیدوار می‌کند و آن را جاذبه‌دار می‌سازد و نگرانی‌ها و ناراحتی‌ها را برای او آسان می‌نماید، انتظار و امید به آینده‌ای روشن و رشدآفرین است که در آن، به تمام نیازهای روحی و جسمی او به طور کامل پاسخ داده شود. آدمی در پرتو همین انتظار و امید، رنج‌ها و گرفتاری‌ها را تحمل می‌کند و با کشتی امید و آرزو در دریای متلاطم و طوفان‌زای زندگی، به سیر خود ادامه می‌دهد. شیعه، با بهره‌گیری از آموزه‌های اهل بیت علیهم‌السلام، این امید و انتظار به آینده را در متعالی‌ترین نوع خود، فراراه انسان‌های آزاداندیش و آزادی‌خواه قرار داده است.

معنای لغوی و اصطلاحی «انتظار فرج»

«انتظار»، در لغت به معنای چشم‌داشت و چشم‌به‌راه بودن^۱ است؛ اما در اصطلاح، به معنای چشم‌به‌راه بودن برای ظهور واپسین ذخیره الهی و آماده شدن برای یاری او در برپایی حکومت عدل و قسط در سراسر گیتی است.

---

۱. ر.ک: دهخدا، علی اکبر، لغتنامه، کلمه انتظار.

به بیان دیگر، «کیفیتی روحی است که باعث به وجود آمدن حالت آمادگی (انسان‌ها) برای آنچه انتظار دارند، می‌شود و ضد آن، یأس و ناامیدی است. هر چه انتظار بیشتر باشد و هر چه شعله آن فروزان‌تر و پر فروغ‌تر باشد، تحریک و پویایی او و در نتیجه آمادگی نیز بیشتر خواهد بود»^۱.

«فَرَج» به معنای «گشایش» است. انتظار فرج، برخاسته از فطرت کمال جوی بشری است؛ اگر چه عوامل دیگری نیز می‌تواند منشأ انتظار باشد.

یکی از اندیشوران معاصر، با بیان این که برخی دوست دارند حالت انتظار را یک مسأله روانی ناشی از حرمان در اقشار محروم جامعه و تاریخ تفسیر کنند و حالت فرار از واقعیت گرانبار یا مشقت‌ها به سوی تصور آینده‌ای که محرومان در آن بتوانند تمام حقوق از دست‌رفته و سیادتشان را بازپس گیرند، نوشته است: «این گمانه، نوعی خیالبافی یا نوعی گریز از دامن واقعیت به آغوش تخیل است»^۲.

بر خلاف گمان برخی که اندیشه مهدویت را ساخته شیعه می‌دانند، باور داشت مهدویت نه فقط به پیروان اهل بیت علیهم‌السلام اختصاص ندارد، بلکه بخش مهمی از عقاید اسلامی و یکی از مسایل مهم و ریشه‌ای در اصول اسلامی به شمار می‌آید که بین تمام گروه‌ها و مذاهب اسلامی بر اساس بشارت‌های قرآن مجید و آموزه‌های پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، شکل گرفته است. روایت‌های مربوط به حضرت مهدی عجل‌الله‌فرجه - همان‌گونه که در منابع شیعه آمده است - در بسیاری از کتاب‌های معروف اهل سنت نیز آمده است.^۳

بنابراین، باور به پیروزی نهایی نیروی حق، صلح و عدالت بر نیروی باطل، ستیز و بیداد، گسترش جهانی ایمان اسلامی، استقرار کامل و همه‌جانبه ارزش‌های انسانی، تشکیل مدینه فاضله و جامعه آرمانی و سرانجام، اجرای این ایده عمومی و انسانی به وسیله شخصیتی عالی قدر که در روایات اسلامی، از او به «مهدی» تعبیر شده است، برخاسته از چشمه سار وحی است؛ از این رو انتظار آن دوران، علاوه بر آن که در

۱. ر.ک: موسوی اصفهانی، محمد تقی، مکیال المکارم، ترجمه: مهدی حائری قزوینی، ج ۲، ص ۲۳۵.

۲. آصفی، محمد مهدی، مقاله انتظار پویا، فصلنامه انتظار، ش ۶.

۳. ر.ک: ناصری، محمد امیر، الامام المهدی فی الاحادیث المشتركة بین السنة و الشيعة.

مجموعه باورهای تمام پیروان ادیان آسمانی به چشم می‌خورد، بین مسلمانان نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

جایگاه انتظار در فرهنگ شیعه

در یک بررسی کوتاه، روایاتی که سخن از انتظار گفته‌اند، به دو دسته کلی تقسیم می‌شود:

۱. انتظار فرج به معنای عام

در این معنا، آموزه‌های دینی بر آن است تا افزون بر بیان فضیلت «گشایش عمومی» و امید به آینده، و سوق انسان‌ها به این عرصه، نومی‌دی را نیز مورد نکوهش قرار داده، از ورود جوامع بشری به آن جلوگیری کند.

اهتمام آموزه‌های اسلامی در بیان معنای عام انتظار و امید، تا بدان حد بوده که از آن با بلندترین عنوان‌ها یاد نموده، ارزش‌های شگفت‌آوری برای آن ذکر کرده است. برخی از این عنوان‌ها بدین قرار است.

۱-۱. عبادت و بندگی

قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام، به ما می‌آموزند که هدف از آفرینش، بندگی خداوند است.^۱ رسول گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم یکی از نموده‌های این بندگی را انتظار گشایش دانسته، می‌فرماید:

إِنْتَظَرُ الْفَرَجَ عِبَادَةً؛^۲

انتظار فرج عبادت است.

از آن‌جا که بیشتر عبادت‌ها در شمار رفتار انسان است، می‌توان نتیجه گرفت این‌جا نیز مقصود از انتظار، مجموعه رفتاری خاص است.

۲-۱. برترین عبادت

برخی عبادت‌ها بر برخی دیگر برتری دارد؛ از این رو انجام آن، افزون بر آن، که مورد تأکید آموزه‌های دینی است، از پاداش افزون‌تری نیز برخوردار است و نقش آن، در سازندگی انسان بیشتر است.

۱. ذاریات (۵۱): آیه ۵۶.

۲. اربلی، کشف الغمّة فی معرفة الأئمّة، ج ۲، ص ۱۰۱؛ شیخ طوسی، آمالی، ص ۴۰۵.

رسول گرامی اسلام ﷺ پس از آن که انتظار فرج را در زمره عبادت‌های خداوند دانسته است، آن را یکی از برترین عبادت‌ها برشمرده، می‌فرماید:

أَفْضَلُ الْعِبَادَةِ انْتِظَارُ الْفَرَجِ؛^۱

برترین عبادت انتظار فرج است.

۳-۱. برترین کارها

گاهی آن را برترین کارهای امت پیامبر خاتم ﷺ معرفی می‌کند.

رسول گرامی اسلام ﷺ در این باره می‌فرماید:

أَفْضَلُ أَعْمَالِ أُمَّتِي انْتِظَارُ الْفَرَجِ مِنَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ؛^۲

برترین کارهای امت من، انتظار فرج از جانب خداوند است.

۴-۱. فرج بودن خود فرج

امروزه، از نظر دانش روانشناسی ثابت شده است امید داشتن، نقش بسیار مهمی در رفتارهای اجتماعی دارد. به بیان دیگر انتظار آینده‌ای روشن و درخشان، باعث می‌شود زندگی کنونی انسان نیز از روشنایی و پویایی برخوردار شود.

در برخی روایات مربوط به انتظار فرج به این حقیقت ارزشمند، این‌گونه اشاره شده است که خود انتظار فرج، نوعی فرج و گشایش است.

در این باره امام سجّاد علیه السلام فرمود:

انْتِظَارُ الْفَرَجِ مِنْ أَعْظَمِ الْفَرَجِ؛^۳

انتظار گشایش، خود از بزرگ‌ترین گشایش‌ها است.

۵-۱. برترین جهاد

در آموزه‌های دینی، جهاد و کوشش در راه خدا، یکی از مهم‌ترین رفتارهای فردی و گروهی مسلمانان معرفی شده است. آیات فراوانی از قرآن و روایات بسیاری از معصومان علیهم السلام به حقیقت این رفتار ارزشمند اشاره کرده است.

۱. شیخ صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمة، ج ۱، ص ۲۸۷؛ ر.ک: ترمذی، سنن، ج ۵، ص ۵۶۵.

۲. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا علیه السلام، ج ۲، ص ۳۶؛ شیخ صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمة، ج ۲، ص ۶۴۴.

۳. طبرسی، احمد بن علی، احتجاج، ج ۲، ص ۳۱۷؛ شیخ صدوق، کمال‌الدین و تمام‌النعمة، ج ۱، ص ۳۱۹.

درباره اهمیت انتظار فرج - افزون بر آنچه مورد اشاره قرار گرفت - به روایاتی بر می‌خوریم که بسی شگفتی آور است و آن، این که انتظار را فقط «جهاد» که «برترین جهاد» دانسته است. از این نوع روایات نیز به خوبی استفاده می‌شود انتظار، از نوع عمل است.

رسول گرامی اسلام ﷺ برترین جهاد بودن انتظار فرج را این گونه بیان فرموده است:

أَفْضَلُ جِهَادِ أُمَّتِي أَنْتِظَارُ الْفَرَجِ؛^۱

برترین جهاد امت من انتظار گشایش است.

در مقابل آموزه‌های بالا، یأس و ناامیدی از رحمت پروردگار، به شدت مذمت شده و در شمار گناهان بزرگ به حساب آمده است.^۲

۲. انتظار فرج به معنای خاص

در این معنا، انتظار به معنای چشم‌پراه بودن آینده‌ای با تمام ویژگی‌های یک جامعه، مورد رضایت خداوندی است که یگانه مصداق آن دوران حاکمیت آخرین ذخیره الهی وجود مقدس حضرت ولی عصر علیه السلام است.

برخی سخنان معصومان علیهم السلام در این باره این گونه است:

امام باقر علیه السلام - آن گاه که دین مورد رضایت خداوند را تعریف می‌کند - پس از

شمردن اموری می‌فرماید:

...وَالْتَسْلِيمُ لِأَمْرِنَا وَالْوَرَعَ وَالْتَوَاضُعُ وَإِنْتِظَارُ قَائِمِنَا...؛^۳

... و تسلیم به امر ما، و پرهیزکاری و فروتنی، و انتظار قائم ما....

امام صادق علیه السلام فرمود:

عَلَيْكُمْ بِالتَّسْلِيمِ وَالرَّذَّةِ الْبَيْنَا وَإِنْتِظَارِ أَمْرِنَا وَأَمْرِكُمْ وَفَرَجِنَا وَفَرَجِكُمْ؛^۴

بر شما باد به تسلیم و رد امور به ما و انتظار امر ما و امر خودتان و فرج ما و

فرج خودتان.

۱. حرانی، حسن بن علی، تحف العقول، ص ۳۷.

۲. ر.ک: سوره یوسف (۱۲): آیه ۸۷.

۳. شیخ کلینی، کافی، ج ۲، ص ۲۳، ح ۱۳.

۴. کشی، محمدبن عمر، رجال کشی، ص ۱۳۸.

از روایات انتظار ظهور حضرت مهدی علیه السلام به دست می‌آید انتظار ظهور حضرت مهدی علیه السلام نه فقط راه رسیدن به جامعه موعود است؛ بلکه خود نیز موضوعیت دارد؛ بدان معنا که اگر کسی در انتظار راستین به سر برد، تفاوتی ندارد که به مورد انتظار خویش دست یابد یا دست نیابد.

در این باره شخصی از امام صادق علیه السلام پرسید: «چه می‌فرمایید درباره کسی که دارای ولایت پیشوایان است و انتظار ظهور حکومت حق را می‌کشد و در این حال از دنیا می‌رود؟» حضرت علیه السلام در پاسخ فرمود:

هُوَ بِمَنْزِلَةِ مَنْ كَانَ مَعَ الْقَائِمِ فِي فُسْطَاطِهِ. ثُمَّ سَكَتَ هَنِيئَةً، ثُمَّ قَالَ: «هُوَ كَمَنْ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ!»

او همانند کسی است که با حضرت قائم علیه السلام در خیمه او باشد». سپس کمی سکوت کرد و فرمود: «مانند کسی است که با پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم در مبارزاتش همراه بوده است».

انواع انتظار

به رغم روشنی و قطعیت معنای راستین انتظار، تفاسیر و برداشت‌های مختلفی از آن ارائه شده است. بخش عمده این برداشت‌ها، مربوط به فهم اندیشوران و دانشمندان و بخش دیگر، مربوط به برداشت برخی شیعیان از مسأله انتظار است. دو برداشت اصلی و عمده، در این زمینه، عبارت است از:

۱. انتظار صحیح و سازنده

انتظار سازنده، تحرک‌بخش و تعهد‌آور، همان انتظار راستینی است که در روایات، آن را «با فضیلت‌ترین عبادت» و «برترین جهاد امت پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم» دانسته‌اند. مرحوم مظفر در گفتاری کوتاه و جامع، انتظار را این‌گونه تفسیر کرده است که: معنای انتظار ظهور مصلح حقیقی و نجات‌بخش الهی حضرت مهدی علیه السلام این نیست که مسلمانان در وظایف دینی خود دست روی دست گذاشته و در آنچه بر آن‌ها واجب

است، مانند یاری حق، زنده کردن قوانین و دستورهای دینی، جهاد و امر به معروف و نهی از منکر فروگذاری کنند و به این امید که قائم آل محمد علیه السلام بیاید و کارها را درست کند، از آن‌ها دست بردارند. هر مسلمان، موظف است خود را به انجام دستورهای اسلام مکلف بداند؛ برای شناسایی دین از راه صحیح، از هیچ کوششی فروگذاری نکند و به توانایی خود از امر به معروف و نهی از منکر دست نکشد؛ همچنان که پیامبر بزرگوار صلی الله علیه و آله فرمود: «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ»؛ «همه شما رهبر یک‌دیگر و در راه اصلاح هم مسؤول هستید».

بر این اساس، یک مسلمان نمی‌تواند به دلیل انتظار به ظهور مهدی مصلح، از وظایف مسلم و قطعی خود دست بکشد یا کوتاه بیاید؛ چه، انتظار به ظهور، نه اسقاط تکلیف می‌کند و نه مجوز تأخیر انداختن عمل را می‌دهد. سستی در وظایف دین و بی‌تفاوتی به آن به هیچ وجه جایز نیست.^۱

کوتاه سخن این که: فرهنگ راستین انتظار با سه رکن اساسی استوار است:

الف. نارضایتی و یا قانع نبودن از وضع موجود؛

ب. امید داشتن به آینده بهتر؛

ج. حرکت و تلاش برای گذر از وضع موجود و قرار گرفتن در وضع مطلوب.

۲. انتظار غلط و ویرانگر

انتظار ویرانگر، فلج‌کننده و بازدارنده که در واقع نوعی «اباحی‌گری» است، همواره مورد مذمت و سرزنش بزرگان دین قرار گرفته است و این بزرگان پیروان مکتب اهل بیت را از آن پرهیز داده‌اند.

علامه مطهری رحمته الله علیه در این باره می‌نویسد:

[این نوع انتظار حاصل برداشت قشری مردم از مهدویت و قیام و انقلاب

مهدی موعود علیه السلام است که صرفاً ماهیت انفجاری دارد؛ فقط و فقط از

۱. قشیری، مسلم بن حجاج، صحیح، ج ۳، ص ۲۰؛ بخاری، محمد بن اسماعیل، صحیح، ج ۲، ص ۱۸؛ علامه

مجلسی، بحار الانوار، ج ۷۲، ص ۳۸.

۲. مظفر، محمد رضا، عقاید الامامیه، ترجمه: علی رضا مسجدجامعی، ص ۱۱۸.

گسترش و اشاعه و رواج ستم‌ها، تبعیض‌ها، اختناق‌ها، حق‌کشی‌ها و تباہی‌ها

ناشی می‌شود.

نوعی سامان یافتن است که معلول پریشان شدن است. آن‌گاه که حق و حقیقت طرفداری نداشته باشد، باطل، یگانه‌تاز میدان گردد و جز نیروی باطل نیرویی حکومت نکند و فرد صالحی در جهان یافت نشود، این انفجار رخ می‌دهد و دست غیب برای نجات حقیقت - نه اهل حقیقت؛ زیرا حقیقت، طرفداری ندارد - از آستین بیرون می‌آید؛ بنابراین هر اصلاحی محکوم است؛ زیرا هر اصلاح یک نقطه روشن است و تا در صحنه اجتماع، نقطه روشنی هست دست غیب ظاهر نمی‌شود.

بر عکس، هر گناه، فساد، ستم، تبعیض، حق‌کشی و هر پلیدی - به حکم این که مقدمه صلاح کلی است و انفجار را قریب الوقوع می‌کند - روا است؛ زیرا [هدف وسیله‌های نامشروع را مشروع می‌کند]؛ پس بهترین کمک به تسریع در ظهور و بهترین شکل انتظار، ترویج و اشاعه فساد است...

این نوع برداشت از ظهور و قیام مهدی موعود علیه السلام و این نوع انتظار فرج که به نوعی تعطیل در حدود و مقررات اسلامی منجر می‌شود و نوعی «اباحی‌گری» باید شمرده شود، به هیچ وجه با موازین اسلامی و قرآنی وفق نمی‌دهد.^۱

بنیانگذار نظام اسلامی ایران، در بیاناتی ارزشمند پس از بیان برداشت‌های نادرست از انتظار، به شدت کسانی را که چنین تصوراتی دارند، مذمت کرده است.^۲

بنابراین منتظر راستین، برای چنان برنامه مهمی، هرگز نمی‌تواند نقش تماشاگر را داشته باشد؛ بلکه باید از هم اکنون به طور حتم در صف یاران آن حضرت قرار گیرد؛ چرا که ایمان به نتایج و عاقبت این تحوّل بزرگ، هرگز به او اجازه نمی‌دهد در صف مخالفان باشد و قرار گرفتن در صف موافقان نیز محتاج داشتن «اعمال پاک» و «روحی پاک‌تر» و برخوردارگی از «شهامت» و «آگاهی» کافی است.

۱. مطهری، مرتضی، قیام و انقلاب مهدی علیه السلام، ص ۵۴ (با تصرف).

۲. موسوی خمینی، روح الله، صحیفه نور، ج ۲۱ (۱۴ فروردین ۱۳۶۷ ش).

بنیان‌های اساسی پدیده انتظار

پیش‌تر گفته شد، دست کم سه مؤلفه در شکل‌گیری انتظار، نقش اساسی دارد:

الف. قانع نبودن نبودن از وضع موجود

بدون تردید وضع موجود در عصر غیبت، دارای کاستی‌هایی است که هر انسان کمال‌طلب را ناراضی خواهد کرد. این کاستی‌ها به طور عمده از عدم حضور ظاهری امام ناشی شده است.

در باور شیعه است که آخرین پیشوای معصوم به دلایلی که برخی از آن‌ها بر ما پوشیده است، غایب شده است.^۱ این پنهان بودن باعث شده است جامعه بشری از فواید ظاهری آن امام معصوم بی‌بهره باشد. یک منتظر راستین، کسی است که نه فقط به سبب محروم بودن خود از حضور ظاهری امام وضع موجود را بر نمی‌تابد که محروم بودن جامعه بشری از نعمت حضور ظاهری امام نیز او را آزار می‌دهد. او بر خود لازم می‌داند همه عواملی را که باعث غیبت آن حضرت شده است، به اندازه توان خود برطرف کند.

ب. امید و توقع دستیابی به وضع مطلوب

یکی از نعمت‌های بزرگ خداوند در نهاد انسان، کمال‌طلبی او است، به گونه‌ای که تمام فعالیت‌های خود را در سمت آن، سوق می‌دهد.

ج. حرکت و تلاش برای گذر از وضع موجود و قرارگرفتن در وضع مطلوب

انسان، به دلیل دارا بودن ظرفیت‌های فراوان، همواره در جهت رشد معنوی و فکری خود در تلاش است. او در انتظار، در پی روزگاری است که زمینه‌ها و شرایط دست به هم داده، تمام قوه‌های او در جهت رشد و تعالی به فعلیت رسد.

از سوی دیگر، شکی نیست که غیبت آخرین پیشوای معصوم، باعث می‌شود برخی از راه‌های کمال بر انسان و جامعه بسته شود. در انتظار، امید به دستیابی وضع بهتر، مؤلفه‌ای اساسی است که انسان را از رکود و خمودگی برحذر می‌دارد و او را به تلاش در راه رسیدن به وضع مطلوب وا می‌دارد. در این صورت، اگر به دلایلی به وضع

۱. شیخ کلینی، کافی، ج ۱، ص ۳۳۸، ح ۹؛ نعمانی، الغیبه، ص ۱۶۶، ح ۶.

مطلوب هم نرسید، به دلیل اهتمام و سعی او، خداوند پاداش کسانی را آن مرحله را درک می‌کنند به او خواهد داد.

این امیدواری، ناگزیر مراحل را در بر خواهد داشت که برخی بدین قرارند:

۱. آگاهی به عدم حضور ظاهری امام

بسیاری از مواقع، انسان در زندگی کمبودی دارد؛ اما به سبب آن که به آن کمبود آگاهی ندارد، هرگز در پی رفع آن کمبود هم نمی‌رود و هرگز برای جبران آن کاستی از خود تلاشی نشان نمی‌دهد؛ پس در نخستین مرحله انتظار، می‌بایست آگاه شد که حجت الهی در پرده غیبت است.

۲. احساس نیاز به وجود امام حاضر

ممکن است در عصر پنهان‌زیستی حضرت مهدی علیه السلام کسی به غیبت آن حضرت آگاهی هم داشته باشد؛ اما هرگز به این دیدگاه نرسیده که جامعه بشری نیازمند چنین رهبری الهی است. به بیان دیگر، مؤلفه پیشین وجود دارد؛ اما فرد هرگز به آن حجت الهی احساس نیاز پیدا نکرده است. او بر این باور است که مردم، چه نیازی به امام معصوم دارند، در حالی که زندگی خود را سپری می‌کنند.

به طور دقیق، این‌گونه است که چنین کسی هرگز نمی‌تواند انتظار ظهور حضرتش را درون خود ایجاد کند. و در مقابل، هر کس احساس نیاز بیشتری به حضور و ظهور امام را در درون خود شاهد باشد، به همان نسبت، روحیه انتظار در او بیشتر است.

۳. یقین به ظهور امام غایب

شکی نیست کسانی که به ظهور امام غایب یقین ندارند، در انتظار نیز نخواهند بود؛ بلکه انتظار برای آن‌ها بی‌معنا خواهد بود. همان‌گونه که میلیاردها انسان امروزه در حالی زندگی خود را سپری می‌کنند که هرگز در انتظار راستین آمدن چنین انسانی نیستند؛ چون به آمدن چنین شخصی باور قطعی ندارند.

در مقابل، هر قدر آگاهی و یقین شخص به ظهور امام علیه السلام بیشتر و عمیق‌تر باشد، انتظارش به آن، بیشتر است. اگر شک و تردیدی در اصل وقوع آن داشته باشد یا

اعتقادش به آن سست و ضعیف باشد، انتظارش هم به همان اندازه کم و ضعیف و سست خواهد بود و چه بسا به صفر برسد.

پیشوایان معصوم علیهم السلام با در نظر گرفتن این نکته اساسی، همواره در سخنان نورانی خود، باور قطعی به ظهور آخرین حجّت الهی را تقویت کرده، از هرگونه ناامیدی، ایشان را پرهیز می‌دادند.

رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمود:

قیامت بر پا نمی‌شود، تا این که قیام کننده‌ای به حق از خاندان ما قیام کند و این، هنگامی است که خداوند به او اجازه فرماید. هر کس از او پیروی کند، نجات می‌یابد و هر کس از او سرپیچد، هلاک خواهد شد.^۱

۴. دوست داشتن ظهور حضرت مهدی علیه السلام

کسی که به ظهور امام زمان علیه السلام معتقد است و وقوع آن را هم نزدیک می‌بیند، هر قدر ظهور موعود را بیشتر دوست بدارد، انتظارش برای آن بیشتر خواهد بود و اگر آن را خوش نداشته باشد، انتظارش ضعیف و سست می‌شود. این دوست داشتن فقط زمانی به وجود می‌آید که مؤمنان، تصویر روشنی از زمان ظهور حضرت مهدی علیه السلام داشته باشند، تا این که نه فقط از آن نهراسند، بلکه برای وقوعش لحظه شماری کنند.

متأسفانه تصویرسازی دوران ظهور حضرت مهدی علیه السلام همواره از افراطها و تفریط‌هایی برخوردار بوده است. گاهی دوران حکومت آن حضرت را سخت‌ترین و تلخ‌ترین دوران یاد می‌کنند و گاهی آن دوران را دوران رفاه و آسایش و تن پروری معرفی می‌نمایند که بدون تردید، هر دو تصویر، زیان‌های خود را در باورهای جامعه گذاشته است.

۵. نزدیک دانستن ظهور

اگر چه انتظار با مؤلفه‌های یاد شده تحقق می‌یابد، نزدیک دانستن ظهور حضرت مهدی علیه السلام می‌تواند بر شدت انتظار افزوده، آمادگی فرد را افزایش دهد.

۱. شیخ صدوق، عین اخبار الرضا علیه السلام، ج ۲، ص ۵۹، ر.ک: اربلی، کشف الغمّة فی معرفة الائمة، ج ۲، ص ۴۵۹.

نزدیک دانستن ظهور باعث می‌شود توجه به حضرت مهدی علیه السلام بیش از پیش افزایش پیدا کند، مشکلات دیگر، تحت الشعاع قرار گرفته، تمام رفتار در راستای رضایت آن حضرت انجام شود.

آثار فردی و اجتماعی تربیتی انتظار

اگر کسی به راستی به تمام شرایط انتظار، پایبند بود و بایسته‌های مورد نظر را انجام داد، آثاری تربیتی برای وی در پی خواهد داشت که برخی چنین است:

۱. گسترش امیدهای واقعی

همان‌گونه که پیش از این یاد شد، انسان برای تداوم زندگی و تحمل دشواری‌های آن، نیازمند انگیزه‌ای نیرومند است که در پدیده‌ای با نام «امید به آینده» تجلی می‌یابد؛ آینده‌ای که به مراتب، عالی‌تر، زیباتر و بهتر از امروز باشد؛ این مسأله - به‌ویژه برای جوانان - دارای اهمیت بیشتری است؛ زیرا آنان می‌توانند در پرتو «امید به فردایی بهتر» به نیروی فراوان خود، جهت و معنا بخشند.

از روایات نورانی معصومان علیهم السلام استفاده می‌شود که انتظار حضرت مهدی علیه السلام سبب گسترش امید راستین می‌شود. این مهم، نه فقط بر پیروان این مکتب سترگ روشن است که بر بیگانگان نیز محرز است. یکی از نویسندگان معاصر درباره امیدبخشی این اعتقاد زندگی‌بخش حکایتی نقل کرده که خالی از لطف نیست. وی می‌گوید:

در یک جلسه هفتگی که با یک استاد فرانسوی محقق در تشیع (هانری کرین) تشکیل می‌شد، از پروفیسور سؤال شد: «آیا راست است که پس از جنگ، بازگشت محسوس در اروپا به معنویات و دینداری پیدا شده است؟» پاسخ داد: «کاتولیک‌ها خیلی فعالیت می‌کنند؛ ولی فایده ندارد. مسیحیت دین پیشین و مرده است و پاسخ سؤال روز و انتظارات آینده را نمی‌تواند بدهد. اسلام با آن‌که دین تازه‌تری است، برای اهل تسنن که پا از زمان پیغمبر جلو نگذاشته‌اند، با «خاتمیت» باب معنویت و تربیت، بسته می‌شود و ناظر به آینده نیست. فقط اقلیت «شیعه» هستند که با اعتقاد و انتظار «امام غایب»، امیدوارانه به آینده دنیا و دارای روح و دل، زنده‌اند و مسایل فلسفی و

مشکلات زندگی را با نظر و اعتقاد و امید دیگری طرح می‌کنند. شیعه نه فقط برای آینده، مهره معجزه‌آسایی در چنته دارد، بلکه به گذشته نیز مایه‌های افتخار و اتکای فراوان دارد؛ پیش رویش علی علیه السلام است که مادر دهر، مانند او نرزییده و نخواهد زایید.^۱

۲. پویایی در جهت رسیدن به هدف

زندگی انسان آن زمان قابل توجیه است که آثار حرکت، پویایی و شادابی در تمام زوایای آن به چشم خورد. آن‌گاه که انسان، به وضعیت موجود راضی نیست و در صدد ایجاد شرایطی بهتر است، همانا در انتظار به سر می‌برد. این اثر ارزنده در جوامع شیعی به روشنی تمام دیده می‌شود؛ به گونه‌ای که آن را از دیگر جوامع به روشنی تمام، متمایز و برجسته ساخته است.

۳. ایجاد وحدت و همگرایی

انتظار - افزون بر آثار فردی - دارای آثار اجتماعی فراوانی نیز است که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به وحدت، انسجام و همدلی بین منتظران اشاره کرد. این همدلی، به سبب توجه به هدف مشترکی است که در مسأله انتظار به روشنی تمام در چشم‌انداز آن، قابل رؤیت است.

امروزه ثابت شده است افرادی که در پی هدفی مشترک هستند، از عملکردی مشابه برخوردارند؛ به گونه‌ای که هم‌گرایی در آن‌ها در مقایسه با جوامع دیگر، بیشتر به چشم می‌خورد. در جامعه شیعی، انتظار ظهور مردی از سلاله پاک رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله باعث شده است تمام پیروان این آرمان مقدس، از همدلی بسیار خوبی برخوردار باشند.

۴. احساس حضور

یکی دیگر از آثار غیر قابل تردید در انتظار راستین، احساس حضور در محضر آن امام غایب و احساس حضور آن امام غایب در زندگی است. یک منتظر راستین، همواره بر این باور است که تمام رفتار و اعمال او در نگر گاه آن امام پنهان است و این خود در

۱. لامعی، شعبان علی، قدیس، ص ۲۵۹، به نقل از: مرجعیت و روحانیت، ص ۱۶۰.

اصلاح رفتار وی بسیار مؤثر است. این مهم، نه فقط به اصلاح فرد منجر می‌شود که رفته رفته به اصلاح و سلامت اخلاقی جامعه می‌انجامد که خود در زمینه سازی ظهور، نقشی بس مهم و انکارناپذیر خواهد داشت.

بنابراین انتظار یک «مصلح جهانی» به طور قطع به معنای آماده‌باش کامل فکری، اخلاقی، مادی و معنوی برای اصلاح همه جهان است. اصلاح تمام روی زمین و پایان دادن به همه ظلم‌ها و نابسامانی‌ها، شوخی نیست و نمی‌تواند کار ساده‌ای باشد. آماده‌باش برای چنین هدف بزرگی، باید متناسب با آن باشد؛ یعنی، باید به گستردگی و عمق آن باشد. افزون بر آن، این که منتظران راستین وظیفه دارند مراقب حال یک‌دیگر نیز باشند و علاوه بر اصلاح خویش، در اصلاح دیگران نیز بکوشند؛ زیرا برنامه عظیم و سنگین که منتظر آند، یک برنامه فردی نیست.

منابع برای پژوهش

۱. سید محمد بنی هاشمی، سلوک منتظران، تهران، منیر، ۱۳۸۲ ش.
۲. اسماعیل شفیعی سروستانی، استراتژی انتظار، تهران، موعود عصر، ۱۳۸۴ ش.
۳. ابراهیم شفیعی سروستانی، معرفت امام زمان علیه السلام و تکلیف منتظران، تهران، موعود عصر، ۱۳۸۵ ش.
۴. سید رضی سید نژاد، وظایف شیعیان در زمان غیبت امام زمان علیه السلام، قم، تهذیب، ۱۳۸۵ ش.
۵. سید محمد تقی موسوی اصفهانی، مکیال المکارم، ترجمه سید مهدی حائری قزوینی، تهران، بدر، ۱۳۷۹ ش.